

BUDOVÁNÍ ZÁKLADŮ SOCIALISTICKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ NA STŘEDNÍ MORAVĚ V LETECH I. PĚTILETKY

A. Burget

BURGET, A. (Universita Palackého, Olomouc): *Budování základů socialistického zemědělství na střední Moravě v letech I. pětiletky*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 16, 1980 (2) : 137-148.

Střední Morava patřila koncem čtyřicátých let k nejúrodnějším oblastem Moravy, což výrazně ovlivňovalo charakter zdejší vesnice. Drtivou většinu vesnického obyvatelstva tvořilo rolnictvo poznamenané hlubokou sociální diferenciací. Přes 50 % zemědělských malovýrobců představovali rolníci s výměrou půdy do 2 ha; silné ekonomické pozice však měli vesničtí boháči. Také v oblasti politické byla situace složitá. Většina drobných rolníků a kovorolníků podporovala na vesnici politiku KSČ, kdežto velcí sedláci stáli v opozici a snažili se strhnout na svou stranu středního rolníka. V těchto podmínkách začala KSČ prosazovat přeměny zemědělské malovýroby. Opírajíce se o dělnickou třídu, kovorolníky a drobné rolníky vyvinula ve sledované oblasti v letech I. pětiletky velké úsilí při získávání zemědělců do JZD. KSČ vybudovala na střední Moravě v letech 1949 až 1953 rozsáhlou síť JZD, která již koncem I. pětiletky měla výrazně zemědělský charakter. Mnohá z nich byla dokonce většinová a stávala se pro samostatné hospodařící rolníky skutečným vzorem budovaného socialistického zemědělství.

JZD; socializace vesnice; úloha KSČ

Střední Morava náležela po desetiletí k nejúrodnějším oblastem Moravy. Koncem čtyřicátých let tvořila její jádro úrodná Haná s okrajovými obilnářskými a bramborářskými oblastmi, a to zejména na Dražanskou, Konickou a v podhůří Jeseníků. Na prahu přeměny zemědělské malovýroby se v oblasti střední Moravy nacházely okresy Hranice, Kojetín, Litovel, Olomouc, Prostějov, Přerov a Šternberk. Výlučně zemědělská byla zvláště nížinná část Litovelska, Prostějovska, Přerovska a Kojetínska. Dobré podmínky pro zemědělství byly rovněž v pahorkatině na západ od Olomouce i na přechodu do oblasti Nížkého Jeseníku.

Koncem čtyřicátých let měla střední Morava zemědělsko-průmyslový charakter. Zdejší vesnice byla i přes postupující industrializaci převážně zemědělská; této charakteristice odpovídalo i zaměstnání vesnického obyvatelstva. Významnou a v některých částech regionu nejpočetnější skupinou vesnického obyvatelstva bylo tedy rolnictvo. V osídleneckých vesnicích, hlavně na Šternbersku, tvořily nejsilnější skupinu zemědělská hospodářství s výměrou 10 až 15 ha. Spolu s hospodářstvími nad 15 ha se jejich podíl na celkovém počtu pohyboval okolo 50 %. Ve starousedlických okresech Hané patřila k nejsilnější skupině hospodářství s výmě-

rou do 2 ha. Jejich počet se pohyboval kolem 50—70 % všech hospodářství na okrese.*)

Jedním z významných předpokladů přeměn zemědělské malovýroby byla síla a vliv KSČ, neboť právě ona se stávala garantem realizace nové zemědělské politiky na vesnici. Silný vliv měla KSČ zejména v osídleneckých vesnicích, kde se opírala i o nové střední rolníky. Ve starousedlických okresech podporovali na vesnici politiku KSČ především dělníci a drobní rolníci; v řadě vesnic s KSČ spolupracovali i méně zámožní střední rolníci (Burget, 1973). Zámožní střední rolníci a vesničtí boháči představovali na vesnicích opozici. Přesto, že své dřívější pozice v politickém životě ztratili, zůstávaly jim dosud některé pozice ekonomické. Jejich usedlosti a statky byly vesměs dobře vybaveny a většina z nich vlastnila i těžké zemědělské stroje včetně traktorů a velkých mlátiček. Záměrně oživovali ideologii agrarismu, zdůrazňovali stavovskou nadřazenost středních a zámožných rolníků, zastrašovali drobné a střední rolníky a snažili se je tak získat do boje proti združstevňování zemědělství.

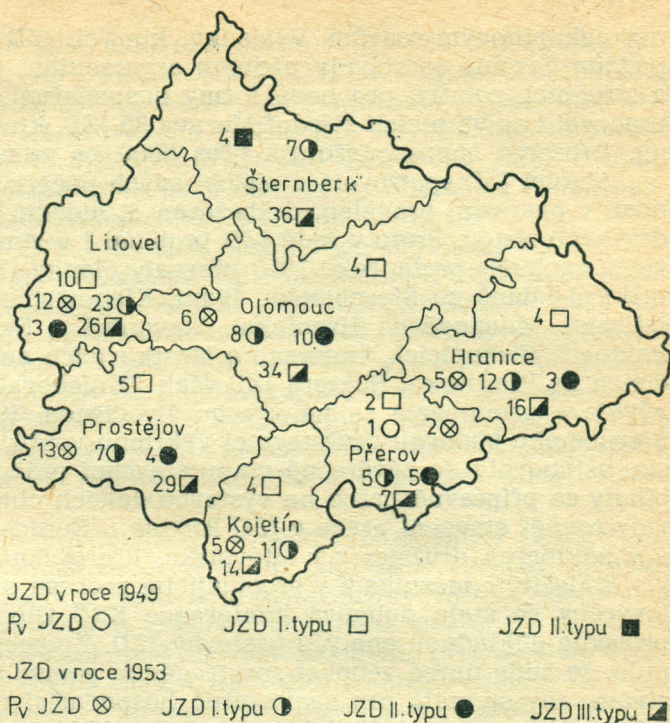
Na jaře roku 1949 vstoupila vesnice střední Moravy na cestu přeměn zemědělské malovýroby. Okresní výbory KSČ provedly analýzu politické situace na vesnicích a zhodnotily předpoklady k zakládání JZD. Komunisté, bojující proti zbytkům vykořisťovatelských tříd, se snažili získat pro myšlenku společné práce a združstevňování zemědělství středního a hlavně drobného rolníka. V tomto období rušného politického života začínaly vznikat přípravné výbory JZD a JZD I. typu. Myšlenka združstevňování zemědělství se nejrychleji prosazovala v osídleneckých obcích Šternberska, Hranicka, Olomoucka i hornatého Litovelska. V dubnu se podařilo průkopníkům socialistického zemědělského družstevnictví položit základy JZD v Březové, Březsku, Hrabí, Králové, Jeřmani, Ochozu, Střeni a Unčovicích na Litovelsku (obr. 1). Na Šternbersku se v tomto období stali průkopníky nové vesnice osídlenci v Jívové. Koncem dubna a počátkem května 1949 vznikly družstevní kolektivy ve Zbrašově na Hranicku, Nemilanech a Slavoníně na Olomoucku a na Prostějovsku v Čelechovicích, Krasicích, Lešanech, Nivě, Otinovsi a Stichovicích. Řada nových JZD vzniká po IX. sjezdu KSČ, kdy sílí masově politická práce na vesnici. Před nástupem vesnice do žní se potom k nové cestě našeho zemědělství přihlásili zemědělci v Nedvězí na Olomoucku, Mostkovicích na Prostějovsku, Hrabůvce, Milenově a Kamenci na Hranicku, Klenovicích, Rakodavech a Ivani na Kojetínsku i v Henčlově na přerovském okrese. Mohutný nástup k budování socialistického zemědělství bylo možno pozorovat zejména na Šternbersku.*)

Ve starousedlických vesnicích postupovalo združstevňování zemědělství pomalejším tempem. V důsledku toho se prosazuje orientace na osídlenecké vesnice. Národní výbory, vedeny zájmem o sblížení vesnice, se snažily získat samostatně hospodařící rolníky pro společné žňové práce. Průkopníky společných žňových prací byly zejména vznikající družstevní kolektivy, které propagovaly zpracovávání plánů žňových prací. Žňové plány jako elementární forma zemědělského plánování sehrály

*) Státní archiv Brno, fond G-108, karton 136

*) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 264

1. Rozmístění JZD na území střední Moravy v letech 1949 a 1953 —
The distribution of agricultural co-operative farms in the territory of Central Moravia in 1949 and 1953

v tomto počátečním stadiu přeměn zemědělské malovýroby významnou úlohu.**)

Zdárný průběh sklizně přinesl na vesnice velké uspokojení a příznivě se odrazil v postupu socializace zemědělství. Doslovný přelom nastal v JZD Nedvězí u Olomouce, kde úspěšný průběh žní podnítl družstevníky k přechodu na JZD II. typu. Pod vlivem vítězného boje o zrna vznikaly po žních i nové přípravné výbory a JZD I. typu. Mnohá JZD současně přechází k vyšším typům hospodaření; na Šternbersku vzniká první JZD III. typu na střední Moravě. Na vesnicích Šternberska dochází ke skutečnému rozmachu združstevňování, neboť se většina zdejších JZD připravuje k provedení hospodářsko-technické úpravy půdy. Rovněž na Litovelsku je združstevňování zemědělství na postupu. JZD I. typu vznikají v Července, Nákle, Ochozu a v Rozvadovicích; družstevníci v Unčovicích přecházející na II. typ hospodaření.*)

Podzimními pracemi vstupovala mladá JZD do nové etapy svého vývoje. Jejich cesta nebyla snadná, neboť v mnoha JZD se střetávaly různé tendence a názory o vhodné činnosti JZD. Správnou cestu nastoupili družstevníci v Nedvězí, Jívové, Měrotíně a v Brodce u Konice, kteří sledovali především ekonomické upevnění svých družstevních kolektivů a současně vytvářeli podmínky pro přechod k vyšším typům hospodaření.*) Tato družstva se rozhodla, že na podzim přistoupí k celooobecním

**) Stráž lidu, Olomouc, 3. 9. 1949, č. 10

*) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 264

nebo skupinovým osevům. Výsledky, kterých JZD jak ve žních, tak i na podzim dosáhla se stávaly pádným argumentem při získávání drobných a středních rolníků pro nové formy hospodaření. Na podzim roku 1949 pracovalo na vesnicích střední Moravy 35 JZD, která sdružovala 1458 členů. Družstva obhospodařovala přes 5000 ha zemědělské půdy.*)

Mnohá JZD spatřovala v období svých počátků hlavní náplň své činnosti v budování prádelen, drubežáren či objektů pro uskladnění hospodářských strojů. Proto v řadě JZD probíhal i v zimních měsících čilý stavební ruch. Na prahu roku 1950 převzaly členky JZD do užívání prádelny v Horní Libině na Šternbersku, Ivani, Klenovicích a Rakodavech na Kojetínsku, Milenově na Hranicku, Slavoníně a Nedvězí na Olomoucku, Baldovci, Biskupicích, Hamrech a Mostkovicích na Prostějovsku a v Penčicích na Přerovsku. Některá JZD však již sledovala koncepci rychlejšího vývoje a orientovala se na výrobu živočišnou. V Libině a v Jívové na Šternbersku budovali družstevníci výkrmnu vepřů, v Měrotíně na Litovelsku vstupovaly do závěrečné etapy stavební práce na drubežárně a rozbíhaly se přípravné práce na výstavbě dalších objektů. Utěšeně postupovaly rovněž stavební práce v JZD Brodek u Konice, Slavonín u Olomouce a v některých družstev na Litovelsku, Přerovsku i Prostějovsku.**)

Důležitým mezníkem v probíhajícím procesu přeměn zemědělské malovýroby se stala dubnová konference KSČ Olomouckého kraje, která provedla důkladnou analýzu výstavby JZD. Z usnesení konference vyplynulo, že bude nutné věnovat soustředěnou pomoc a péči stávajícím družstvům, aby se stala pro samostatně hospodařící rolníky příkladem společného hospodaření. Velké naděje byly vkládány do tzv. vzorových JZD v Polomi na Hranicku, Klenovicích na Kojetínsku, Měrotíně na Litovelsku, Hlušovicích na Olomoucku, Mostkovicích na Prostějovsku, v Šišmě na Přerovsku a v Jívové na Šternbersku.***)

JZD se v roce 1950 prosadila v průběhu žňových prací. Příkladem šli nejen družstevníci z předních družstev regionu, ale i z nově založených či dosud menšinových družstev. Žně tak přesvědčily družstevníky i mnohé samostatně hospodařící rolníky o významu společných osevů a vytvořily i pevné předpoklady pro rozšíření členské základny. V Mořicích na Kojetínsku vstoupilo v průběhu žní do JZD 23 nových členů, v měrotínském JZD na Litovelsku 15 členů a v hnojickém JZD na Olomoucku 14 členů. Rozvoj členské i půdní základny mnoha družstev byl doprovázen i jejich přechodem k vyššímu typu hospodaření. Provozní řád JZD II. typu přijala např. družstva v Březové, Rozvadovicích, Střeni na Litovelsku, a v Babicích, Hnojicích, Horní Sukolomi na Šternbersku; JZD v Brodku u Konice začalo hospodařit podle provozního řádu JZD III. typu. Koncem roku 1950 již na střední Moravě pracovalo 96 JZD. Převažovala sice JZD I. typu, ale dobré výsledky vykazovalo 47 JZD II. typu a tři JZD III. typu. Největší podíl na procesu přeměn zemědělské malovýroby měl okres Olomouc s 21 JZD a okres Litovel, kde pracovalo 19 družstevních kolektivů. Nejpomaleji postupovalo združstevňování zemědělství na ha-

*) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 276

**) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 276 a 277

***) Zpráva KV KSČ v Olomouci k VI. krajské konferenci KSČ, Olomouc 1950

nákém Kojetínsku, kde bylo založeno pouze sedm JZD. Specifické postavení v procesu združstevňování zemědělství zaujímal Šternbersko, kde z 11 JZD hospodařila dvě družstva podle provozního řádu JZD III. typu a devět JZD mělo již provedenu HTÚP. JZD na šternberském venkově byla vesměs většinová a sdružovala kolem 6090 členů. Naproti tomu většina JZD na Prostějovsku měla ještě menšinový charakter a obhospodařovala jen 2,3 % veškeré zemědělské půdy na tomto okrese.*]

Zimní období roku 1950 bylo sice dobou vegetačního klidu, ale přitom naplněno rozsáhlými přípravami valných hromad, které měly prostřednictvím bilančních uzávěrek ukázat desítkám samostatně hospodařících zemědělců výhody společného hospodaření. Měřeno dosaženými zisky vykazovala nejoptimálnější hospodářské výsledky se ziskem 520 259 Kčs (staré měny) JZD na Kojetínsku, která navíc neutrpěla žádné ztráty. Příznivý hospodářský vývoj družstev bylo možné sledovat také na Litovelsku, kde JZD sice vykazovala menší ztráty, ale současně vysoký zisk. Nejnižší zisk uváděla JZD na Hranicku a v horské oblasti Šternberska.**]

Přechod většiny pracujících JZD k vyšším typům, kladl velké požadavky na společnou živočišnou výrobu. Do popředí pozornosti stranických organizací, národních výborů a představenstev JZD se stále více dostávala investiční výstavba a zejména urychlené provádění adaptací objektů pro společné ustájení dobytka. Na Hranicku připravovali družstevníci v Bělotině ustájení 76 kusů, v Kamenici 60 kusů, v Lučici 40 kusů a v Nejdku 50 kusů hovězího dobytka. Na litovelském okrese postupovaly adaptační práce úspěšně zejména v měrotínském JZD, na olomouckém okrese v Těšeticích. Do nového roku vstupují JZD se záměry na další adaptace či výstavbu nových objektů; v okrese Litovel plánovalo osm JZD 10 adaptací, v okrese Olomouc 11 JZD 23 adaptací, v prostějovském okrese pět JZD 14 adaptací, v okrese přerovském tři JZD tři adaptace a v okrese Šternberk sedm JZD 11 adaptací.***]

Čilý pracovní ruch byl v roce 1951 i na pracovištích STS. Těžiště práce stanic spočívalo především v dokonalé přípravě všech strojů na jarní práce. Zdárný průběh příprav na jarní práce se prolínal s uzavíracím smluv STS s JZD i MNV. Základem nových vztahů mezi STS a JZD se staly tzv. výnosové smlouvy, které STS uzavírala s družstvy za podmínek, že bude účastna na výnosu, který překročí plánované hektarové výnosy uvedené ve výnosové smlouvě JZD. Aby STS mohla poskytovat družstvům svoji pomoc operativně a současně účinněji působit na upevoňování JZD, byla na okresech vytvářena tzv. střediska traktorových brigád. Nejrychleji postupovalo utváření traktorových brigád na Litovelsku, kde koncem února 1951 pracovala již tři střediska STS; v okresech Prostějov, Přerov a Šternberk pracovalo jen jedno středisko STS a ve zbývajících okresech nebyla do konce února 1951 ještě střediska STS vybudována.+]

*) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 277

**) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 305

***) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 277

+) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 250

V průběhu jarních prací roku 1951 vstupovaly na vesnicích střední Moravy do závěrečné fáze rozpisu dodávkových úkolů. Rozpis se na vesnicích vesměs setkával s porozuměním drobných i středních rolníků. Dokonce mnozí rolníci uzavírali tzv. vstřícné plány, které uzavřené rozpisy ve výrobě překračovaly. Takto zpevnilo své dodávkové úkoly na Kojetínsku 24 % a na Přerovsku 20 % obcí.*)

JZD dosáhla v jarních pracích nemalých úspěchů, avšak jejich situaci nelze idealizovat. Mnohá z nich se dosud nemohla zbavit zjednodušených představ na společné hospodaření a musela překonávat i řadu nedostatků v oblasti řízení a plánování. Nemálo plánů bylo vypracováno jen instruktory okresů a předsedy JZD. Tento formální postup se potom negativně projevoval v organizaci plánování a odměňování.**)

Zatímco první polovina roku 1951 probíhala v podstatě ve znamení určitého zpomalování tempa kolektivizace, začíná se situace rapidně měnit po žních. V mnoha JZD došlo ke vzrůstu členské základny i půdního fondu a dokonce vznikala i nová družstva. V olomouckém okrese přešlo od 1. července 1951 na vyšší typ JZD v Hlubočkách, Majetíně, Příkazích a ve Slavoníně. Ke změnám došlo i ve struktuře přípravných výborů a tyto se v Charvátech, Toveři, Tršicích a v Žerůvkách změnily v JZD I. typu. Úspěšně postupovala kolektivizace po žních i na šternberské vesnici, kde v šesti JZD přijímají členové provozní řád JZD II. typu a JZD Újezdě přechází k JZD III. typu. Na Litovelsku dokumentoval rozmach združstevňování zemědělství přechod pěti JZD na vyšší typy a založení tří nových JZD.***)

V souvislosti s přípravou podzimních prací provedl krajský výbor KSČ analýzu postupu kolektivizace zemědělství a zaměřil se na hledání účinnějších forem pomoci JZD. Hodnotící zpráva KV KSČ konstatovala zřetelnou převahu JZD nad soukromým sektorem a přitom odhalovala příčiny nedostatků v družstevním hospodaření.+)

Podzimní práce probíhaly v ovzduší neutuchajícího třídního boje s odpůrci združstevňování, jejichž činnost po žních opět zesílila. V tomto období se totiž v mnoha JZD výrazně prosazovaly tendence přecházet na vyšší typy hospodaření, čemuž se snažili vesničtí boháči, zvláště pokud byli členy JZD, bránit. Velkou pozornost věnovaly na podzim stranické orgány plánování. Opětovně zdůrazňovaly zásadu, že je nezbytné, aby se s plány seznamovali členové pracovních skupin. Plány podzimních prací počítaly v předních JZD i s rozšiřováním pokrokových zkušeností.++)

Nastupující zimní období probíhalo ve znamení hodnocení hospodářských výsledků. Koncem roku 1951 pracovalo na střední Moravě 145 JZD, z toho 47 JZD III. typu, 50 JZD II. typu a 48 JZD I. typu. Největší podíl na kolektivizaci zemědělství připadal šternberskému okresu, kde pracovalo 30 JZD, následovaly okresy Prostějov, Olomouc, Kojetín, Přerov, Litovel a Hranice. Výsledky hospodaření družstev znovu potvrdily správnost cesty budování socialistického zemědělství a zvýrazňovaly výhody

*) Stráž lidu, Olomouc, 3. 3. 1951, č. 9

**) Stráž lidu, Olomouc, 26. 5. 1951, č. 21

***)) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 277

+) Stráž lidu, Olomouc, 8. 9. 1951, č. 37

++) Stráž lidu, Olomouc, 8. 8. 1951, č. 34

společného hospodaření. K neúspěšnějším družstevním kolektivům náležela v našem regionu JZD Měrotín, Příkazy, Unčovice, Dřevnovice, Dubany, Olšany, Kamenec a četná další.*)

Rozmach členské základny JZD a rozšiřování jejich půdního fondu i vytváření nových družstevních kolektivů nasvědčovalo tomu, že se pro kolektivizaci zemědělství podařilo získat drobného a v osídleneckých vesnicích středního rolníka. Na Hané ztrácela vesnická buržoazie svůj dlouholetý vliv na masu středního rolnictva, v jehož řadách docházelo k postupné diferenciaci. Za pomoci stranických organizací, národních výborů i patronátních podniků se družstva vnitřně upevňovala, zbavovala vesnických boháčů a nabývala většinového charakteru.

Pro nástup vesnice do roku 1952 mělo velký význam zasedání krajského výboru KSČ v Olomouci dne 16. února 1952.**)

Aby bylo splněno na střední Moravě usnesení vlády o jarních pracích, považoval krajský výbor KSČ za hlavní úkol zajistit provedení společenských osevů pícnin. Také usnesení krajské konference JZD mobilizovala družstva na splnění vládního usnesení a současně přijali několik opatření sledujících posilování předpokladů pro zdárný postup kolektivizace v kraji.

Věnujíce zvýšenou pozornost vnitřnímu upevňování družstevních kolektivů, nastupovala JZD v polovině března 1952 do polí ve znamení rodící se socialistické soutěže. Jejimi iniciátory se stali dubanští a olšanští družstevníci na Prostějovsku. Také na Hranicku, Kojetínsku, Olomoucku, Přerovsku a Šternbersku podávali družstevníci četné důkazy rostoucího pracovního úsilí.***)

Počátkem června 1952 přijaly vrcholné stranické a státní orgány politicky nesmírně závažný dokument Usnesení strany a vlády o upevňování a dalším rozvoji JZD. Při aplikaci dokumentu na podmínky Olomouckého kraje bylo zaujato KV KSČ v Olomouci kritické stanovisko k řadě nedostatků projevujících se v průběhu združstevňování zemědělství a k některým subjektivistickým postojům na další postup kolektivizace.+)

Stranický dokument rozvinul na vesnicích rtgionu masově politickou práci orientovanou na získávání samostatně hospodařících rolníků pro myšlenku společného hospodaření. K prvním okresům regionu, který uváděl do života závěry KV KSČ, náležel okres Litovel. OV KSČ a ONV v Litovli provedly na základě politickoorganizačních směrnic KV KSČ důkladnou analýzu dosavadního vývoje združstevňování. Okresní orgány potom přijaly operativní plán postupu při upevňování a dalším rozvoji JZD.+ +)

Tento plán pomohl v mnoha obcích okresu nalézt cestu k řešení složitých politických i ekonomických problémů, které zvláště v hanácké části okresu hrály v této etapě kolektivizace závažnou úlohu. Obdobně postupovaly také ostatní okresy Olomouckého kraje. V mnoha JZD na střední Moravě vyvolalo projednávání zmíněného stranického dokumentu rozmach pracovního úsilí a iniciativy družstevníků.

*) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 305

**) Stráž lidu, Olomouc, 16. 2. 1952, č. 7

***) Stráž lidu, Olomouc, 1. 3. 1952, č. 9; 15. 3. 1952, č. 11; 26. 4. 1952, č. 17; 19. 4. 1952, č. 16

+) Stráž lidu, Olomouc, 14. 6. 1952, č. 24

+ +) Stráž lidu, Olomouc, 4. 7. 1952, č. 28

Projednávání usnesení strany a vlády o upevňování a dalším rozvoji JZD se prolínalo s přípravnými pracemi na žně. Pracovním ruchem žila především pracoviště STS. Na Prostějovsku došlo v tomto roce k velmi úzké spolupráci středisek STS s JZD; středem zvýšeného zájmu pracovníků středisek STS i družstevníků byly přípravy na kombajnové žně. Odpovědně se na žně připravovali i pracovníci haňovické STS na Litovelsku. Svůj výrobní plán měli smluvně zajištěn zejména s JZD vyšších typů; byl vypracován na jednotlivá střediska a namnoze konkretizován i pro jednotlivé stroje.*) JZD vstupovala do žní vesměs s dobře zpracovanými žňovými plány. Poučení zkušenostmi z roku 1951 zlepšili družstevníci organizaci práce a odstranili i nedostatky při odměňování. Vzorový plán vypracovali družstevníci v Klenovicích na Kojetínsku**), který svou vysokou operativností vytvářel optimální předpoklady rychlé sklizně.

Ve většině vesnic oblasti byly žňové práce spojovány s plněním Usnesení o upevňování a rozvoji JZD. Proto bylo stranickými orgány okresů zdůrazňováno, že úspěšné provedení žní pomůže přesvědčit další desítky samostatně hospodařících rolníků o výhodách společné práce a získat je tak pro JZD. K prvním obcím střední Moravy, kde se tyto předpoklady splnily náležely Kožušany v okrese Olomouc. Také v Hrušce na Kojetínsku, v Rokytnici na Přerovsku i v mnoha dalších obcích založili drobní a střední zemědělci po žních JZD I. nebo II. typu.***) Poměrně rychlým tempem postupovala kolektivizace na Litovelsku, kde do konce srpna 1952 vzniklo sedm nových JZD a současně bylo provedeno 18 HTÚP. Úspěšně probíhal proces združstevňování zemědělství také v okresech Olomouc a Prostějov, kde se větší počet JZD připravoval ke společným osevům a přechodu na II. typ hospodaření. Okresy Hranice a Přerov nezaznamenaly při získávání samostatně hospodařících rolníků do JZD větších úspěchů.+)

Na upevňování a rozvoji JZD měly v tomto období svůj podíl i nedělní rozhlasové besedy. Značného ohlasu doznaly zejména v těch obcích, kde se na přeměnách zemědělské malovýroby účinně podílely vesnické organizace KSČ, národní výbory i pracovníci STS.++)

Úsilí o konsolidaci a rozmach JZD vydatně podpořilo široce pojaté závazkové hnutí rozvíjející se na vesnicích u příležitosti 35. výročí VŘSR. V jeho průběhu se mnohá JZD rozhodla pro přijetí provozního řádu JZD III. typu, ke zrychlení adaptací objektů pro společné ustájení dobytka a k rozšiřování půdní i členské základny JZD i ke zvýšenému uplatňování pokrokových metod práce sovětských kolchozníků Malininové, Šurikova a Ljuskovové.+++)

Podzim roku 1952 probíhal nejen ve znamení zvýšeného pracovního úsilí. JZD si uvědomovala, že vysoké výnosy příští sklizně mají svůj základ v dobré přípravě půdy a dodržování všech agrotechnických zásad; proto se věnovala zvýšená pozornost dodržování harmonogramu všech podzimních prací. JZD šla příkladem. Při podzimním osevu určovala tempo prací JZD na Litovelsku, která vykazovala k 3. říjnu 83 % oseté plochy. Při sklizni a výkupu brambor stála v čele zase JZD

*) Stráž lidu, Olomouc, 23. 6. 1952, č. 26; 4. 7. 1952, č. 28; 11. 7. 1952, č. 30

**) Stráž lidu, Olomouc, 15. 7. 1952, č. 31

***) Stráž lidu, Olomouc, 18. 7. 1952, č. 32; 29. 7. 1952, č. 35; 15. 8. 1952, č. 40

+) Stráž lidu, Olomouc, 5. 9. 1952, č. 46

++) Stráž lidu, Olomouc, 19. 9. 1952, č. 50; 30. 9. 1952, č. 53

+++)

na Kojetínsku, jejichž zásluhou splnil okres k 7. říjnu výkup brambor na více než 90 %.*)

Stupňované úsilí o zrychlení tempa kolektivizace se odráželo v rozšiřování členské i půdní základny pracujících JZD a v budování nových družstevních kolektivů. Při hodnocení postupu kolektivizace na počátku zimního období byl vyzvednut příklad Litovelska, kde od června 1952 vzniklo 23 nových JZD. Pozitivních výsledků bylo dosaženo také v ostatních okresech středomoravského regionu; na Přerovsku začalo hospodařit v druhé polovině roku 1952 19, na Prostějovsku devět a na Kojetínsku čtyři nová JZD. Od června 1952, kdy byl ÚV KSČ přijat významný dokument Usnesení o upevňování a dalším rozvoji JZD vzniklo na střední Moravě do konce roku 1952 celkem 112 nových JZD. Tento příznivý vývoj kolektivizace vedl k tomu, že koncem roku 1952 obdělávala JZD celkem 20 956,70 ha zemědělské půdy, což představovalo 15,27 % společně obhospodařované půdy.**)

Hodnotíme-li růst JZD II. a III. typu podle rozsahu zemědělské půdy, došlo k největšímu přírůstku v okresech Přerov (447 %), Prostějov (289 %), Hranice (227 %) a Olomouc (202 %). Socializační proces se projevil i v provádění HTÚP. Nejvíce nových HTÚP vykazovaly okresy Litovel (33), Olomouc (26) a Prostějov (19). Ve všech JZD s výměrou orné půdy přes 250 ha byly zaváděny pícninářsko-krmivářské osevní postupy s průměrnou výměrou 12–16 % orné plochy.***)

Nástup JZD do roku 1953 probíhal na vesnicích střední Moravy ve znamení diskuse o vzorových stanovách družstev. Ve většině JZD byly v průběhu diskuse zjišťovány a napravovány četné nedostatky, které brzdily práci družstevníků, např. velké záhumenky. Současně se družstevníci zamýšleli nad možnostmi konsolidace i rozmachu JZD. Na Kojetínsku vyzněla diskuse v rozhodnutí družstevníků podstatně rozšířit v roce 1953 půdní i členskou základnu JZD a na Prostějovsku byla v průběhu diskuse přijata řada velice hodnotných závazků sledujících hospodářský rozmach JZD.+)

Významným faktorem rozmachu pracovního úsilí družstevníků se stalo právě v tomto období Olomoucké hnutí za vyšší hektarové výnosy a lepší jakost sladovnického ječmene,++)

které tak konkrétní formou navázalo na diskusi o vzorových stanovách a usměrňovalo pracovní iniciativu členů JZD.

Počátkem února 1953 se pozornost stranických orgánů, národních výborů i samostatných družstev zaměřila na přípravu jarních prací. Přípravy vyvrcholily zasedáním KV KSČ koncem února.+++)

Zde bylo zdůrazněno, že základním předpokladem úspěšného průběhu jarních prací bude dodržování agrotechniky, zlepšení organizace práce, větší využívání pokrokových zkušeností a růst pracovního úsilí. Rozmach pracovního úsilí podporovala socialistická soutěž. Mezi organizátory socialistické-

*) Stráž lidu, Olomouc, 10. 10. 1952, č. 56; 21. 10. 1952, č. 59

**) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 278; viz dále Stráž lidu, Olomouc, 30. 12. 1952, č. 78

***) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 238

+) Stráž lidu, Olomouc, 3. 1. 1953, č. 1; 9. 1. 1953, č. 3

++) Stráž lidu, Olomouc, 13. 1. 1953, č. 4

+++) Stráž lidu, Olomouc, 24. 2. 1953, č. 16

ho soutěžení v řadách družstevníků náležela JZD na okrese Prostějov,*) organizace soutěže spočívala na Prostějovsku na systému dvojic JZD a její pravidelné vyhodnocování zamezilo formálnosti v soutěži. Socialistická soutěž se velmi rychle přenesla i do dalších okresů oblasti a hluboké kořeny zapustila např. mezi JZD na Kojetínsku.**)

Kolektivizace zemědělství v těchto měsících úspěšně postupovala. Přesto, že vesnický boháč, a to zvláště na Hané, stále silně narušoval budování základů socialistického zemědělství, rozšiřovala se členská i půdní základna JZD a vznikala stále nová družstva. Od vydání usnesení o upevňování a rozvoji JZD bylo na střední Moravě k 1. 5. 1953 založeno 137 nových JZD a počet členů se v uvedeném období zvýšil o 8942 nových družstevníků. Nejvýraznější růst byl zaznamenán u JZD III. typu, a to ve velikostní skupině závodů o výměře 5 až 15 ha. Avšak střední rolník s výměrou kolem 10 ha stál ještě stranou společného hospodaření. O vstup do JZD projevoval stále větší zájem velký sedlák. Mnozí z těchto velkých sedláků, jimž se podařilo do JZD proniknout, se dokonce stávali i členy představenstev.***)

Při hodnocení průběhu sklizně obilovin konstatovaly krajské stranické a státní orgány, že většina JZD dosáhla v průběhu roku 1953 podstatného zlepšení ve svém hospodaření a mnohá se dále vnitřně upevnila. Výrazné zlepšení bylo možno pozorovat v organizaci práce. Družstva musela současně překonávat i mnoho překážek a odstraňovat řadu nedostatků. Mnohá JZD řešila vážné problémy související s přechodem k vyšším typům hospodaření, neboť vážly adaptace či výstavba nových objektů pro společné ustájení dobytka.+)

V druhé polovině roku 1953 se v některých JZD začal projevovat neklid a zhoršovala se pracovní morálka. Zvláště v těch družstvech, která představovala politicky i ekonomicky nepevné kolektivy, jejichž hospodaření nezhledka vykazovala ztráty. Nedostatky v organizaci práce, odměňování i slabá pracovní morálka vedou v ekonomicky slabších JZD ke stagnaci.+) Situaci zhoršovala zesílená opoziční činnost odpůrců združstevňování. Pod vlivem všech uvedených faktorů došlo již v letních měsících k výstupu členů; v průběhu července a srpna vystoupilo z JZD na Kojetínsku 374 členů, na Přerovsku 134 členů a na Litovelsku 94 členů. Po žních dochází k poměrně velkému odlivu členů z JZD na Přerovsku. Okresy Olomouc a Prostějov nebyly stagnací kolektivizace vážněji zasaženy.+++)

Okresní výbory KSČ, ONV, vesnická organizace KSČ a národní výbory vyvinuly velké úsilí, aby výstup z JZD byl zastaven. Do obcí, ve kterých začali z JZD vystupovat zemědělci, byli vysíláni pracovníci stranických orgánů, národních výborů i zástupci předních JZD střední Moravy.

*) Stráž lidu, Olomouc, 6. 3. 1953, č. 19

**) Stráž lidu, Olomouc, 13. 3. 1953, č. 22

***) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 263

+) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 239

++) Stráž lidu, Olomouc, 25. 8. 1953, č. 70

+++) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, plánovací odbor, karton 239

Tito s vystupujícími rolníky jednali, hledali příčiny jejich odchodu z družstev a snažili se nalézt ze situace východisko. Vývoj většiny JZD lze ve druhé polovině roku 1953 na střední Moravě charakterizovat jako konsolidovaný. Markantním důkazem úspěšného postupu budování základů socialistického zemědělství se staly dožínkové slavnosti v Náměšti na Hané prokazující nesporné přednosti společného hospodaření.*)

V závěru I. pětiletky pracovalo ve všech osmi okresech střední Moravy 303 JZD, z toho 162 JZD III. typu. Členskou základnu JZD I.—III. typu tvořilo 13 123 členů obhospodařujících výměru 58 878,86 ha zemědělské půdy. V průběhu roku 1953 došlo v našem regionu i přes určitou stagnaci v kolektivizaci zemědělství k posílení základny socialistického zemědělství 196 novými JZD. Půdní fond JZD se v tomto roce rozšířil o 37 922,10 ha zemědělské půdy.**) Koncem roku 1953 provádělo bilanci 52 JZD, která po celý rok hospodařila podle provozního řádu III. typu. JZD dosáhla výnosů ve výši 46 593 000 Kčs a jejich aktiva činila 78 866 800 Kčs.**). Některá JZD sice tížily vysoké úvěrové zdroje,**) ale většina JZD III. typu představovala politicky i ekonomicky konsolidované kolektivy.

Účinnější masově politická práce i větší politická a materiální pomoc poskytovaná JZD vedla k tomu, že se koncem roku 1953 výstup z JZD zastavil. Stagnace združstevňování sice proces přeměn zemědělské malovýroby poněkud narušila, ale JZD na střední Moravě koncem I. pětiletky již představovala pevnou základnu socialistického zemědělství.

Literatura

BURGET, A.: Sociálně ekonomický a politický vývoj vesnice Olomoucka při prosazování agrárních přeměn v letech 1945-48. Olomouc 1973.

Došlo dne 31. 1. 1980

БУРГЕТ, А. (Университет им. Палацкого, Оломоуц): Основание социалистического сельского хозяйства в средней Моравии в годы I пятилетки. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 16, 1980 (2) : 137-148.

Средняя Моравия в конце 40 лет относилась к самым плодородным областям Моравии, что явно обуславливало характер местных деревень. Преобладающее большинство сельского населения представляло собой крестьянство, страдающее в то время глубокой социальной дифференциацией. Свыше 50 % мелких производителей представляли крестьяне с площадью до 2 га, однако сильное экономическое положение занимали сельские богачи. Также в области политики положение было сложным. Большинство мелких крестьян и крестьян-металлистов в деревне поддерживало политику КПЧ, в то время как зажиточные кулаки стояли в оппозиции и старались привлечь на свою сторону среднего крестьянина. В этих условиях КПЧ начала проталкивать преобразования сельскохозяйственного мелкого производства. Опираясь на рабочий класс, крестьян-металлистов и мелких крестьян в изучаемой области в годы I пятилетки КПЧ развила большое усилие при привлечении земледельцев в ЕСХК. КПЧ создала в средней Моравии в 1949—1953 гг. обширную сеть ЕСХК, которая уже в конце I пятилетки носила явно сельскохозяйственный характер. Многие из них, даже большинство, стали благодаря крестьянам, ведущим хозяйство самостоятельно, действительным примером создаваемого социалистического сельского хозяйства.

ЕСХК; социализация деревни; роль КПЧ

*) Stráž lidu, Olomouc, 8. 9. 1953, č. 74

**) Státní archiv Opava, pobočka Janovice, fond KNV Olomouc, zemědělský odbor, karton 278 a 306

BURGET, A. (Palacký University, Olomouc): *Building the Base of Socialist Agriculture in Central Moravia in the Period of the First Five-Year Plan*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 16, 1980 (2) : 137-148.

At the end of the forties, central Moravia was among the most fertile regions of Moravia and the character of the villages in this region reflected this fact. Most of the people living there were affected by considerable social differentiation. Above 50 % of the small farms were represented by those with an area up to 2 ha of land. However, rich farmers had firm economic position. The political situation in these villages was complicated. The majority of small farmers and part-time farmers supported the policy of the Communist Party, whereas big farmers were in opposition and urged the farmers to join them. These were the conditions under which the Communist Party began to assert changes of small-scale agricultural production. Relying on the worker class, part-time farmers and small farmers, the Party evolved great efforts in persuading farmers to join agricultural co-operatives in the region of central Moravia in the years of the first Five-Year Plan. In the period from 1949 to 1953 the Communist Party built a dense network of agricultural co-operative farms in central Moravia and these co-operatives had a pronounced agricultural character already at the end of the first Five-Year Plan. Many of them unified the majority of farms in their villages and really acted, in the eyes of private farmers, as models of the developing socialist agricultural production.

agricultural co-operative farms; collectivization in villages; role of Communist Party of Czechoslovakia

BURGET, A. (Palacký-Universität, Olomouc): *Aufbau der Grundlagen der sozialistischen Landwirtschaft in Mittelmähren in den Jahren des I. Fünfjahrplanes*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 16, 1980 (2) : 137-148.

Mittelmähren gehörte Ende der vierziger Jahre zu den fruchtbarsten Gebieten Mährens, was den Charakter der hiesigen Dorfes deutlich beeinflusste. Die erdrückende Mehrheit der Dorfbevölkerung bildete die Bauernschaft, die mit einer tiefen sozialen Differenzierung gekennzeichnet wurde. Über 50 % der landwirtschaftlichen Kleinproduzenten stellten die Bauern mit dem Feldmaß von 2 ha dar; eine starke ökonomische Position nahmen jedoch die Dorfreichen ein. Auch auf dem politischen Gebiet war die Situation kompliziert. Die meisten Kleinbauer und Metallbauer unterstützten auf dem Dorfe die Politik der KPTsch, während die Großbauer in Opposition standen und sich bemühten, den Mittelbauer an ihre Seite zu reißen. Unter diesen Bedingungen begann die KPTsch die Umwälzungen der landwirtschaftlichen Kleinproduktion durchzusetzen. Sich auf die Arbeiterklasse, die Metallbauer und Kleinbauer stützend, entwickelte sie im verfolgten Gebiet in den Jahren des I. Fünfjahrplanes eine große Bemühung, um die Landwirte in die LPG zu gewinnen. Die KPTsch errichtete in Mittelmähren in den Jahren 1949 bis 1953 ein umfangreiches Netz der LPG, das bereits Ende des I. Fünfjahrplanes einen deutlich landwirtschaftlichen Charakter hatte. Viele von ihnen waren sogar Mehrheits-LPG und werden zu einem wirklichen Vorbild der gebauten sozialistischen Landwirtschaft für Einzelbauer.

LPG; Sozialisierung des Dorfes; Aufgabe der KPTsch

Adresa autora:

Doc. dr. Antonín Burget, CSc., Univerzita Palackého, Žerotínovo nám. 2, 771 40 Olomouc
